

Nataliia Danyliv

APPEARANCE AND FEATURES JEWISH EMIGRATION «NESHYRA» (1970 S)

The article considered the emergence and development of preconditions «neshyra» – exit by Israeli visas in Western Europe and North America. Based on documents and memoirs of contemporaries highlights the emergence, the rise and importance of the movement «Freedom of choice». Analyzed a number of discussion points that were shown in the policy of the United States, Soviet Union and Israel on this issue.

Key words: «neshyra», «noshrym», repatriate, the movement «freedom of choice», USSR.

УДК 94(477): 371.2(045)

Людмила Божук

**УКРАЇНСЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ В ЗАРУБІЖЖІ
ЯК СПОСІБ ТОЛЕРУВАННЯ В КРАЇНАХ ПРОЖИВАННЯ**

У статті проаналізовано діяльність українських освітніх закладів в зарубіжжі як спосіб толерування української спільноти в країнах проживання. Розглянуто проблему толерування українознавчої освіти за межами України як певну категорію відносин сутність якої полягає у співдії, співіснуванні українознавчих закладів освіти, їх сприйняття громадськістю, місцевими і центральними органами влади та увіходження до вже існуючих освітніх систем. Охарактеризовано науково-освітню взаємодію закордонних українців з науковими та освітніми установами в країнах проживання як важливу передумову входження української спільноти до світового співтовариства.

Ключові слова: українське зарубіжжя, українознавча освіта, міжкультурна комунікація, толерантність, закордонні українці.

В сучасних умовах поглиблення процесів глобалізації, активізації міжетнічної та міжкультурної взаємодії виникає потреба наукової розробки широкого кола проблем, що вимагають комплексного дослідження. Зокрема, це стосується й проблеми науково-освітньої взаємодії закордонних українців з науковими та освітніми установами в країнах проживання українських громад як однієї з вагомих передумов входження до світового співтовариства, взаєморозуміння й загальнолюдського поступу.

Проблема толерантності є досить актуальною у сучасному світі з його національним, політичним і релігійним різноманіттям. Відтак, на думку багатьох дослідників, цілком зрозумілим є те, що толерантність стає одним із головних концептів у сучасній комунікативній філософії К. Апеля, П. Рікера, Ю. Хабермаса, М. Хайдеггера, К. Ясперса та ін. [1–3]. Представники комунікативного підходу у філософії вважають, що комунікація є універсальною умовою існування людини, а відтак толерантні стосунки сприяють узгодженій діяльності соціальних суб'єктів, стають запорукою свободи особистості.

В українській науковій думці дослідження, присвячені вивченню окремих аспектів толерантності, зокрема, проблемі формування толерантної особистості, знаходимо у В. Андрущенко, Є. Бистрицького, В. Кременя, В. Лекторського, а також у О. Тягла, О. Гриви та інших.

Толерантність спрямована на пошук консенсусу не лише у сфері міжнародних відносин, ділових стосунків, але й, передовсім, в особистому житті. Толерантність є результатом взаємодії різних культур, релігій, державних та етнічних утворень. Відтак цілком справедливим, на нашу думку, є твердження американського психолога А. Маслоу, який, характеризуючи релігійну толерантність, зазначає, що «кращий спосіб розуміння буття іншої людини, або принаймні, спосіб необхідний при формулюванні деяких припущень, полягає в тому, щоб опинитися в її світогляді і стати здатним побачити світ її очима» [4].

Можна загалом погодитись з висновками українського дослідника Є. Бистрицького про те, що в сучасних умовах толерантність означає можливість знаходження в ситуації паралельного існування з усім інакшим без насильницького уподібнення або ототожнення [5, с. 88]. Саме у контексті пошуку нових цінностей в процесі узгодження певних суспільних потреб чи особистого зацікавлення, виникає потреба терпимого ставлення до позиції кожної із сторін.

Дослідження різноманітних аспектів життєдіяльності української діаспори показало, що у взаєминах української спільноти з іншими етносами у країнах проживання чи перебування проявлявся передовсім міжетнічний тип толерантності – терпимість до будь-яких проявів іншоетнічного менталітету (у поведінці, способі життя, характері, висловлюваннях тощо [6]. Адже, як зазначає Б. Слющинський, кожна етнічна група завдяки певним нормам, цінностям ідеалам

«формує свій особливий соціум, свою форму спілкування, свої морально-етичні засади суспільного життя, у тому числі типи мислення, ціннісні орієнтації, що спираються на притаманне кожному етносу самотутнє світосприйняття» [7, с. 233].

Таким чином, у міркуваннях про міжкультурну комунікацію, а отже – й проблему збереження національної ідентичності в умовах проживання в іншоетнічному середовищі, постає певне проблемне поле, в якому можемо виокремити й освітній чинник. Своєрідність освітнього чинника, на нашу думку, полягає не лише у вирішенні завдань «соціалізації», «інкультурації» й відповідно, самоусвідомленні людини в певній національній культурі, але й у спілкуванні з іншими культурними світами. Освітні комунікації в країнах проживання української діаспори з моменту появи перших українознавчих закладів освіти і до сьогодні є виявним прикладом толерування української спільноти в іншоетнічному середовищі.

Метою даного дослідження є вивчення та всебічний аналіз практики толерування освіти українського зарубіжжя в країнах проживання українців. Толерування українознавчої освіти за межами України ми розглядаємо як певну категорію відносин сутність якої полягає у співдії, співіснуванні українознавчих закладів освіти, їх сприйняття громадськістю, місцевими і центральними органами влади та входження до вже існуючих освітніх систем [8, с. 8].

Серед важливих чинників у творенні українських освітніх та наукових інституцій у межах іншого національного простору була цілеспрямована робота самих українців, їхнє бажання через освіту досягти успіху з одного боку, а з іншого – не втратити зв'язків з батьківською землею, оскільки еміграція перших хвиль жила надією на неминуче повернення в Україну. Відтак, посилена увага приділялася створенню та функціонуванню українських (національних за змістом) науково-освітніх та культурних осередків.

Для українських емігрантів, що опинилися в іншомовному оточенні, рідномовне шкільництво ставало вирішальним чинником консолідації громади. При цьому українці не залишалися у своїх поселеннях ізольованими, а намагалися, вивчаючи довкілля, знаходити у ньому своє місце – рівноправне з іншими народами. Підтвердженням можуть слугувати основні завдання українського шкільництва в Канаді, окреслені одним з його організаторів: «Будем пригортати наших людей до просвіти, щоб пізнавали себе, щоб ми мали силу серед інших народів у Канаді, а для дітей будем старатись, щоб училися й письма свого, й історії нашої» [9, с. 78].

Українська громадськість, передовсім її передовий загін в особі науково-освітніх, культурних діячів усвідомлювала, що першим кроком до налагодження власного емігрантського життя стане організаційне об'єднання. Наступним – «увиходження в зносини з своїми колегами» в країнах поселення, співпраця з міжнародними науковими інституціями, світовими «огнищами науки» й культури з метою «широкого використання» їх для розвитку української науки і «для цілої справи української» [10, с. 202–203].

Діяльність українських наукових та освітніх закладів як вищої так і середньої ланки на еміграції мала всеукраїнське значення, оскільки забезпечувала реалізацію завдань, які не могли бути вирішені на українських землях. Насамперед, це представлення світові здобутків української культури, яке здійснювалося через безпосередні контакти з європейськими науково-освітніми та культурними осередками, що, в свою чергу, сприяло піднесенню української освіти та науки до західноєвропейського рівня. Водночас, тим самим здійснювалося інституційне відстоювання права українців на утвердження в світовому освітньому та науковому просторі. Інший, не менш важливий аспект діяльності українських наукових та освітніх інституцій на еміграції – підготовка та виховання нових кадрів інтелектуальних працівників, які, як на чужині, так і в ріднім краю, розвивали б українську науку, освіту, інженерно-технічну думку та мистецтво, поповнюючи тим самим культурні надбутки українського народу.

Крім того, слушним, на нашу думку, є твердження В. Піскун про те, що освіта (шкільна і вузівська) стала ще й своєрідним інструментом, який використовувався еміграцією як для збереження «свого українського простору», так і для здобуття можливості виходу поза межі ізоляції й самоізоляції з метою «подальшої інтеграції в суспільства країн проживання, отримання прав на працю» [11, с. 189].

Варто відзначити, що незалежно від часу, віддаленості від України та умов проживання за межами матірньої землі, українці прагнули до збереження рідної мови і культури, а відтак – етнічної самотутності. Проте організаційного оформлення таке прагнення набувало лише в періоди відносно лояльної політики держави стосовно національних меншин. Послаблення національного гніту сприяло похваленню, передовсім, культурно-просвітницької діяльності національних громад, що виявилось у створенні нових організаційних форм і намаганні задовольнити бодай елементарні права на рідну школу, пресу, громадські об'єднання. Тобто, мало місце набуття відмінного від поселень у західному світі організаційного досвіду по створенню власного освітнього простору українців, які проживають у пострадянських країнах.

Українські рідні школи, «просвітні» товариства з моменту їх появи у країнах поселення українців були не лише осередками освіти, але й вели також значну культурно-просвітницьку діяльність як серед своїх земляків, так і в іншого національному середовищі. З цієї метою при них створюються співацько-драматичні, театральні, музичні гуртки, студії декоративно-ужиткового мистецтва, хори, спортивні клуби тощо. Тобто, українська культура, по-суті, почала виявляти себе з часу, коли до Нового світу приїхали перші іммігранти з України у 70–80-х рр. XIX ст. Таким чином, українські громади у країнах проживання діяли як самоорганізована спільнота.

Одним із перших таких осередків був Український інститут імені Петра Могили при Саскатунському університеті. Колишній студент інституту, вчитель з 25-річним стажем роботи в рідній школі, Д. Прокоп згадував, як після навчання, українська молодь виступала в місцевому театрі перед представниками інших національностей, репрезентуючи тим самим канадцям «неукраїнського походження» українську культуру [12, с. 17].

М. Марунчак у своїй «Історії українців Канади», характеризуючи роль українських освітньо-виховних інституцій, зазначав: «З бурс та інститутів вийшли сотні активних українців – канадців, які зайняли чільні пости в українсько-канадській спільноті та часто надавали тону її суспільній праці. Завдяки тим установам маємо багато інтелігенції, що стала кваліфікованими працівниками в різних ділянках канадського життя. В багатьох випадках, коли заглянуть в минуле старших українських інтелігентів Канади, численні з них мають пов'язання з бурсою або інститутом у Вінніпезі, Саскатуні, Едмонтоні, Вегревілі, Тулоні чи Канорі» [13, с. 170].

Маємо акцентувати увагу й на тій ролі, яку відіграли у згуртуванні української еміграції, відстоюванні національних пріоритетів і відповідності умовам європейської багатокультурності українські вищі школи, що були створені в Європі після національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Власне саме їх діяльність стала показовою в аспекті толерування української культури, освіти та науки в країнах Європи 20–30-х рр. XX ст. Серед них – Український вільний університет, Високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська господарська академія в Подебрадах, Український інститут громадознавства (з 1929 р. Український соціологічний інститут, Українська студія пластичного мистецтва в Празі, Український науковий інститут в Берліні, Український академічний комітет і багато інших. Діяльність цих інституцій спрямовувалась українською еміграцією на вирішення завдань важливих як для потреб української нації – «підготовка кадрів національної інтелігенції для фахової праці на українських землях» так і для «національної української пропаганди серед чужинців» [14, с. 72].

Аналізуючи діяльності українських вищих шкіл у Європі між двома світовими війнами, можемо стверджувати, що підвищення якості «діалогу з іншим», якості входження в «інше» культурне середовище відбувалося на ґрунті чіткої національної самоідентифікації, глибокого національного самоусвідомлення у спілкуванні з іншими культурними світами.

Для роздумів у зазначеному контексті доказовою, на нашу думку, є оцінка, яку дає С. Наріжний діяльності Українського Академічного Комітету, як центрального органу українського академічного життя на еміграції, до складу якого входили не лише українські наукові установи Чехословаччини, але й Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, Науковий Український Інститут в Німеччині: «Академічний Комітет є офіційно визнаний за наш національний комітет для міжнародної духовної співпраці на рівні з іншими подібними Комітетами всіх націй. І визнаний він комісією 14 вчених, найвидатніших учених різних народів, призначених Радою Ліги Націй. Отже, українська еміграція добилася того, що нашу культуру визнано рівноцінною з другими народами, тоді як десять років назад велися суперечки чи існує українська нація чи ні» [14, с. 138].

Позитивному вирішенню освітніх запитів закордонних українців та забезпечення функціонування українознавчих закладів освіти, безперечно, сприяє й політика урядів країн їхнього проживання. Зокрема, у Канаді, запровадження у 1971 р. двомовного навчання в державних школах, підсилило мотивацію та сприяло розвитку українознавчої освіти. Будучи за чисельністю п'ятою етнічною групою в Канаді, українці доклали чимало зусиль до її економічного зростання. Цей чинник, доповнений активністю української громади у відстоюванні власних національно-культурних потреб, прискорив впровадження урядом країни політики багатокультурності та відновлення двомовного українсько-англійського шкільництва. Нагадаємо, що у Канадській провінції Манітоба, де оселилися перші українські емігранти, до 1916 р. діяла система двомовності, яка забезпечувалася законом 1897 р. (угода Грінвей-Лоріє) для національних меншин.

Примітно показовою у вищезазначеному контексті є позиція провідних діячів української спільноти Канади, зокрема: Я. Рудницького, Яра Славутича, В. Буйняка, В. Кисілевського (Кейа), К. Біди, Б. Боцюрківа, П. Воробія, П. Мельника, А. Михайленка, які рішуче виступали проти такої інтеграції в канадське суспільство, що вела б до асиміляції. «Під інтеграцією я розумію українство як канадський факт, що вже існує, і творення таких конструктивних нагод, за яких я міг би брати участь у канадському житті без відречення від українства» [15, с. 163] – наголошував Б. Кравченко,

директор Канадського Інституту Українських Студій (далі – КІУС) і тогочасний президент Українсько-канадської спілки університетських студентів.

Також, державна програма інтеграції некорінного населення до естонського суспільства на 2000–2007 рр., схвалена урядом Естонії у травні 2000 р., уможливила підтримку українського земляцтва «Водограй» (м. Сілламає) та фінансування з 2004 р. українського класу при естонській державній школі. Державна підтримка з боку уряду Польщі шляхом освітньої субвенції забезпечує 2261 учню можливість вивчати українську мову у 100 пунктах навчання української мови [16].

У контексті загальних закономірностей розвитку соціальних комунікацій трансформується й простір українознавчої освіти. Попри активні процеси міжетнічної та міжкультурної взаємодії, що мають місце сьогодні, успішна інтеграція в іншомовне (інше культурне) суспільство, як це не парадоксально на перший погляд, починається з вивчення та усвідомлення власної національної мови (культури) [17, с. 101–114].

Отже, розглянувши практику толерування українознавчих інституцій в країнах проживання українських громад, можна заробити висновок, що українські наукові та освітні установи за рубежом є однією з вагомих передумов входження українців до світового співтовариства, взаєморозуміння й загальнолюдського поступу.

Список використаних джерел

1. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2000. – 380 с.
2. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М.: Ad Marginem, 1997. – 452 с.
3. Ясперс К. Всемирная история философии. Введение / К. Ясперс. – СПб.: Наука, 2000. – 272 с.
4. Маслоу А. Экзистенциальная психология – что в ней есть для нас? / А. Маслоу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/masl/ekz_psih.php.
5. Бистрицький Є. Вступ. Конфлікт культур і філософія толерантності / Є. К. Бистрицький, С. В. Пролеєв, Р. В. Кобець, Р. В. Зимовець // Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. – К.: «Альтерпрес», 2003. – 192 с.
6. Етнічний довідник: поняття та терміни [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://etno.uaweb.org/glossary/i.html>.
7. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури / Б. В. Слющинський // Нова парадигма. – 2004. – Вип. 37. – С. 229–235.
8. Божук Л. В. Шкільництво українського зарубіжжя: традиції та сучасний досвід: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12 / Л. В. Божук; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавництво «Науковий світ», 2009. – 18 с.
9. Марунчак М. Петро Гавришин. Піонер-будівничий Пашкевичівської дільниці (Пойнт-Доглес) у Вінніпегу / М. Марунчак. – Вінніпег: Вид-во «Бібліотека піонера», 1963. – 110 с.: іл.
10. Петлюра С. В. Сучасна українська еміграція та її завдання / С. В. Петлюра // Вибрані твори та документи; уклад. Л. В. Голота. – К.: Довіра, 1994. – 271 с.
11. Піскун В. Українська політична еміграція й діаспора у ХХ столітті: форми культурного й інтелектуального узв'язання в країнах проживання / В. Піскун // Українство у світі: традиційність культури та спільнотні взаємини: колективна монографія. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2004. – С. 180–198.
12. Прокоп Д. Споми́ни вчителя-піонера / Д. Прокоп. – Вінніпег: Видавнича спілка «Тризуб», 1979. – 39 с.
13. Марунчак М. Історія українців Канади: в 2 т.: 2-е вид. / М. Марунчак. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1991. – Т. 1. – 464 с.
14. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) / С. Наріжний. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – 272 с.
15. Славутич Яр. У вирі багатокультурности: спогади учасника / Яр Славутич. – Едмонтон: Славутич, 1988. – 224 с.
16. Поточний архів Товариства «Україна-Світ». Папка «Типи та кількісний склад українських освітніх закладів за межами України станом на 2005 рік: Довідка за 2005 р. – 3 арк.
17. Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні...»: зб. матеріалів четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства). – Л.: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 630 с.

Людмила Божук

УКРАИНСКИЕ УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ В ЗАРУБЕЖЬЕ КАК СПОСОБ ТОЛЕРАЦИИ В СТРАНАХ ПРОЖИВАНИЯ

В статье анализируется деятельность украинских учебных заведений за рубежом как способ толерации в странах проживания. Рассматривается проблема толерации украиноведческого образования за пределами Украины как определенная категория отношений, сущность которой состоит во взаимодействии украиноведческих образовательных институтов, их восприятии местными и центральными органами власти, вхождение в уже существующие образовательные системы. Охарактеризовано взаимодействие украиноведческих учебных заведений, созданных украинцами зарубежья в странах проживания, с научными и образовательными учреждениями как важную предпосылку вхождения украинской общности в мировое содружество.

Ключевые слова: украинское зарубежье, украиноведческое образование, межкультурная коммуникация, толерантность, зарубежные украинцы.

Lydmula Bozhuk**UKRAINIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS ABROAD AS A WAY OF TOLERANCE IN THE COUNTRIES OF RESIDENCE**

The article analyzes the activity of Ukrainian educational institutions abroad as a way of tolerance in the countries of residence. The author considers the problem of tolerance of Ukrainian studies abroad as a certain category of relationship the essence of which lies in cooperation and coexistence of Ukrainian educational institutions, their perception by communities, local and central authorities and inclusion into the already existing educational systems. Characterized is the scientific-educational interaction of Ukrainians who live abroad with scientific and educational institutions in the countries of residence as an important precondition for incorporation of the Ukrainian community into that of the world.

Key words: the ukrainian diaspora, ukrainian studies, intercultural communication, tolerance, ukrainian foreign.

УДК 94:323.1(477)(=162.1)

Галина Висоцька**ПОЛЯКИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

У статті аналізується становище польської національної меншини в Україні в різні періоди історії. Висвітлений процес заселення представниками польської національної меншини території України. Порівнюються дані переписів населення. Визначаються українські території, на яких проживають поляки. Висвітлюється історія Мархлевського району від створення – до ліквідації. Зазначені заходи України щодо нормалізації діяльності поляків в Україні. Висвітлені проблеми, з якими зіткнулась польська спільнота у різні періоди польсько-українських взаємин. Проаналізовані документи, які регламентують діяльність представників польської національної меншини.

Ключові слова: поляки, Україна, польська національна меншина, Мархлевський район, меншина.

Серед актуальних проблем українознавства важливе місце займають питання взаємин українців із своїми близькими сусідами, зокрема з поляками, етногенез і доля яких не тільки подібні, але й досить тісно переплітаються з більш як тисячолітньою історією України. На українських етнічних землях, особливо на східному й західному міждержавному кордоні Польщі та України, з давніх часів проживали дисперсно, а подекуди й компактно численні анклавні поляків. Вони й сьогодні є вагомою складовою частиною українського громадянства, носіями польської культури і духовності, будівничими добросусідських і партнерських відносин між Україною і Польщею. Україна належить до шести держав світу, в яких польська діаспора (полонія) складає найбільшу етнічну групу.

Дослідження розвитку і перспектив українсько-польських відносин на міждержавному та міжетнічному рівнях належить до важливих завдань вивчення української історії, оскільки від того, наскільки комфортно й захищено почуватися поляки в Україні, а українці в Польщі, якою мірою задовольняються їх національно-культурні й духовні потреби, як забезпечуються їхні громадські й національні права, залежать взаємини обох держав. Актуальність поставленої проблеми зростає ще й тому, що в процесі реалізації партнерської програми «До порозуміння і єднання», схваленої главами обох держав, дуже важливо подолати стереотипи минулого, критично осмислити його повчальні уроки, скинути тягар взаємної недовіри.

Українські історики, етнологи, правознавці, політологи, представники інших наук приділяють багато уваги польській етнічній групі в Україні. Тільки за останнє десятиріччя в Україні й Польщі оприлюднено цілу низку досліджень історичних та етнонаціональних аспектів української полонії, демографічних змін у її складі, втрат яких зазнало польське населення в УРСР в результаті масових репресій, голодоморів, депортацій, насильницької асиміляції. Велику зацікавленість долею своїх співвітчизників в Україні виявляють і польські дослідники.

Спираючись на творчий доробок попередників і деякі нові джерельні свідчення, спробуємо осягнути основні етапи процесу розселення поляків на українських етнічних землях, його специфічні особливості в ХХ ст., зміни в статусі польської меншини, зумовлені політичними та адміністративно-територіальними чинниками, з'ясувати трагічні наслідки для поляків тоталітарних режимів та більшовицьких експериментів, висвітлити діяльність польських національно-культурних товариств з позицій українознавства в умовах незалежної України.